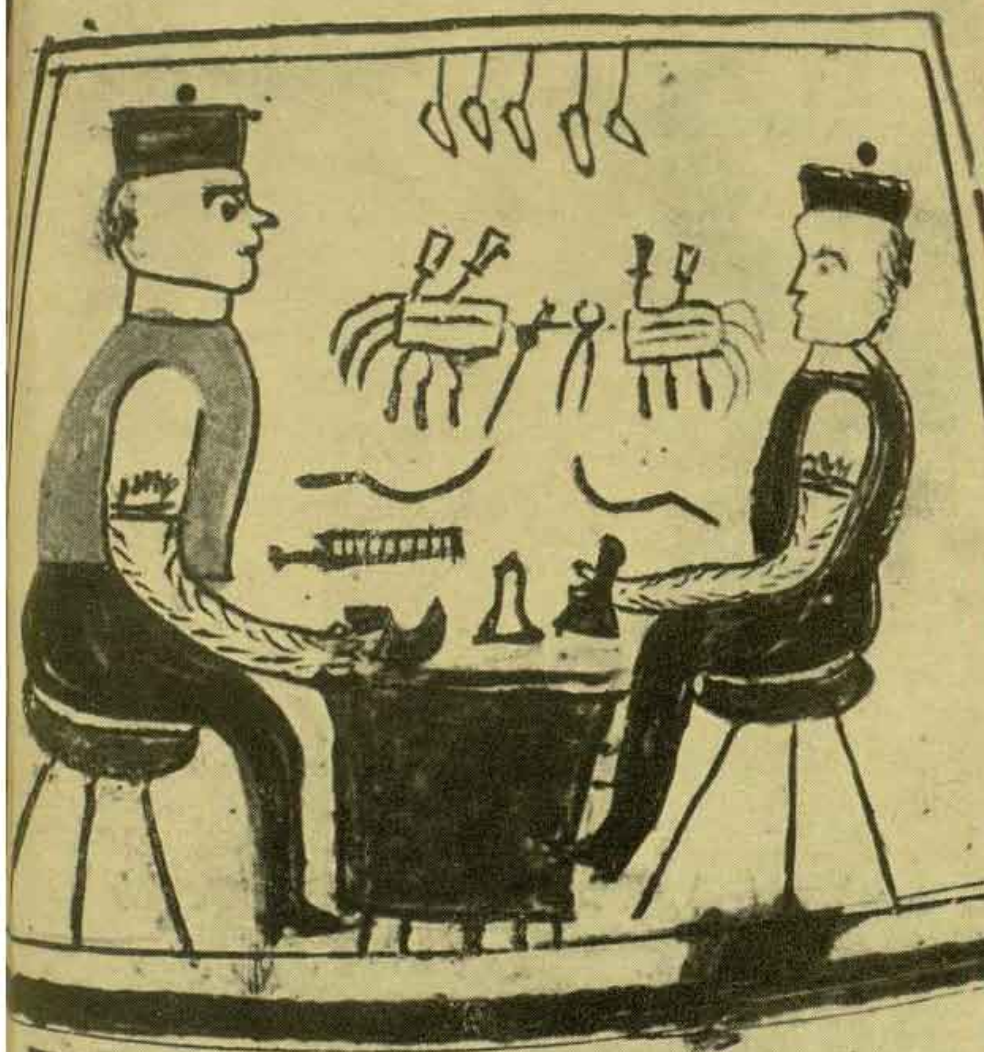

ANNO 1866

Samuel

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

2

XII

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA 1964

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STUDIE

Ester Plicková, Hrnčiarstvo v Pukaneci — — — — —	161
Jarmila Pátková, Zariadenia na úpravu domáceho textilu na Horehroni — —	225
Viera Nosáľová, Niekoľko poznámok k výskumu slovenského ľudového odevu v súčasnosti — — — — —	267

MATERIALY — ARCHÍV

Ján Michálek, K štúdiu života a kultúry sezónnych poľnohospodárskych robotníkov Myjavskej pahorkatiny — — — — —	275
Vladimíra Pachlová, Salašné mliečne hospodárenie v Priechode — — — —	284

ROZHLADY

Peter Vrchovina, K počiatkom názorov na slovenské výtvarné umenie — —	296
---	-----

DROBNÉ ZPRÁVY — — — — —

304

RECENZIE A REFERÁTY

K. Horálek, Studie o slovanské lidové poezii (Sv. Švehlák) — — — — —	312
C. Romanska, Slavjanski folklor, Očerci i obrazci (D. Holý) — — — — —	316
A. Freudenreich, Narod gradí na Ogoľjenom Krasu (J. Mjartan) — — — — —	316
M. A. Draškić, Narodne nošnje severozapadne Bosne I (V. Nosáľová) — — — —	318
Pohádka a její vyprávěči (O. Širovátko) — — — — —	320
Íslandské národní povídky a pohádky I—VI (H. O. Eiriksson) — — — — —	321
Zprávy o časopisoch v knižnici NÚ SAV (M. Kubová) — — — — —	324

BIBLIOGRAFIA

Mlada Kubová, Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za rok 1960 — —	327
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Эстер Плицкова, Гончарное дело в Пуканци — — — — —	161
Ярмила Паткова, Устройства для обработки текстилий выработанных кусным способом в Гореграони — — — — —	225
Вера Носальова, Несколько заметок по исследованию народных костюмов в настоящее время — — — — —	267

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Йи Михалек, Изучение жизни и культуры сезонных сельскохозяйственных рабочих в Западной Словакии (Миява) — — — — —	275
Владимира Пачлова, Шалашное молочное хозяйство в Приеходе — —	284

СБОРЫ

Петр Врховина, К первоначальным взглядам на словацкое изобразительное искусство — — — — —	296
---	-----

МЕЛКИЕ ЗАМЕТКИ — — — — —

304

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ — — — — —

312

БИБЛИОГРАФИЯ

Млада Кубова, Библиография словацкой этнографии и фольклористики за 1960 год — — — — —	327
--	-----

NIEKOĽKO POZNÁMOK K VÝSKUMU SLOVENSKEHO LUDOVÉHO ODEVU V SÚČASNOSTI

EN MARGE DES RECHERCHES SUR LE COSTUME NATIONAL SLOVAQUE CONTEMPORAIN

VIERA NOSÁLOVÁ

Národopisný ústav SAV Bratislava

Na Slovensku sa ešte koncom minulého storočia ľudový odev bežne nosil takmer na celom území. Rôznorodý, rozdielny ekonomický a spoločenský vývoj jednotlivých geografických i administratívnych celkov sa samozrejme odrazil i na vývoji ľudovej kultúry a najmä na jednej z jej najvýraznejších zložiek, akou bol ľudový odev. Existencia archaických súčiastok popri rozvinutých formách novšieho pôvodu, vývojové fázy od jednoduchého, účelového a umelecky vyváženého odevu až po prechod k tzv. mestskému odievaniu — všetko toto nám dokumentuje historický vývoj v skratke: v celej jeho šírke, diferencovanosti, variabilite i životnosti. Za posledných 100—150 rokov, teda zhruba v období počínajúceho až rozvinutého kapitalizmu na Slovensku, vývojový proces prešiel viacerými etapami.¹ Sú kraje, kde sa tradičný ľudový odev ako celok prestal nosiť už koncom 19. až začiatkom 20. stor., respektíve po prvej svetovej vojne² (napr. okolie Trnavy, údolie rieky Nitry, južná časť Gemera), inde sa v tom istom čase ľudový odev dostáva do vývojovej fázy, ktorá bezprostredne predchádza jeho prechod k mestskému odievaniu (napr. Zemplín na východnom Slovensku).³ Sú však i také kraje, kde ľudový odev sa ďalej vyvíja, nestagnuje, ale dosahuje vyvážený celok svojou účelnosťou i dekórom až v prvých desaťročiach nášho storočia (napr. údolie horného toku rieky Hron, horný Liptov).⁴ Kúpny materiál (spočiatku remeselnícky, manufaktúrny, neskôr továrenský)

¹ Národopisný ústav SAV má vo svojom pláne do roku 1970 ukončiť výskum ľudového odevu na celom území Slovenska. Doteraz sa robil výskum, prípadne prieskum v týchto oblastiach: okolie Trnavy, okolie Nového Mesta nad Váhom, okolie Púchova, okolie Nitry, Novohrad, Gemer, horný Liptov, Spiš, okolie Bardejova a Michaloviec. Výsledky výskumov a prieskumov sú uložené v dokumentačnom oddelení NÚ SAV; časť materiálu bola spracovaná a publikovaná jednak v samostatných prácach, jednak v parciálnych menších štúdiách. Podkladom pre niektoré zovšeobecnenia o vývoji ľudového odevu je materiál z doteraz preskúmaných alebo spracovaných oblastí.

² J. P á t k o v á, *Vplyv továrenskej výroby na ľudový odev trnavského okolia*. Slovenský národopis II, 1954, 94.

J. P á t k o v á, *Ľudový odev v okolí Trnavy*, Bratislava 1957.

- Výskumy: okolie Nitry r. 1962, Gemer r. 1956, 1957, 1958, 1963 (V. Nosáľová).

³ Prieskum okolia Michaloviec r. 1953 (V. Nosáľová).

⁴ S. K o v a č e v i č o v á, *Ľudový odev v hornom Liptove*, Bratislava 1955.

V. N o s á ľ o v á, *Ľudový odev v Heľpe a Pohorelej*, Bratislava 1956.

Výskumy obcí Polomka, Závadka nad Hronom, Heľpa, Pohorelá, Šumiac, Švermovo a ich okolia v rokoch 1952—1962 (V. Nosáľová).

v niektorých oblastiach hospodársky vyspelejších nahradil doma vyrobený materiál, čo v zvýšenej miere ovplyvnilo vývoj ľudového odevu a čiastočne zmenilo jeho charakter. Na rozdiel od vývoja mnohých susedných národov (napr. Morava i Čechy), kde obdobie konca 19. stor. znamenalo prechod k mestskému odievaniu, na Slovensku práve v spomenutých oblastiach Horehronia a horného Liptova prenikanie nového, lacnejšieho materiálu podnietilo tvorivé a umelecké schopnosti ľudu, dovtedy obmedzené alebo celkom potlačené.

Narastajúce triedne a majetkové rozdiely za kapitalizmu sa odrazili samozrejme i na ľudovom odevu. Odev v malých mestách a mestečkách zostáva oneskoreným odrazom svetovej módy, ktorej sa prispôbovali i drobní remeselníci alebo robotníci. V období vznikajúceho kapitalizmu sa časť obyvateľstva z dedín sťahovala do miest a do pomaly sa utvárajúcich priemyselných centier, respektíve vytvárala sa vrstva kovo-roľníkov, na Slovensku veľmi početná, ktorá popri poľnohospodárstve pracovala i v priemysle. Spočiatku si zachovali odev svojho pôvodného, dedinského prostredia, no asimilačným procesom splynuli postupne s mestským obyvateľstvom a prebrali napokon i jeho odev. V určitom období tohto procesu možno tu hovoriť o vytvorení prechodného typu odevu, nazývaného bežne „polokroj“, ktorý v neskoršom období prevzalo i dedinské obyvateľstvo. Roľníci na dedine zostávali však zväčša i naďalej nositeľmi tradičných foriem odievania — i keď vyvíjajúceho sa — a všetci obyvatelia dediny zachovávali a rešpektovali spôsob života prevzatý z minulosti oveľa konzervatívnejšie. Meniace sa hospodárske a spoločenské podmienky teda spôsobili, že koncom 19. a začiatkom 20. stor., najmä však po prvej svetovej vojne, nastal začiatok postupného prechodu od tradičného ľudového odevu (kroja) k mestskému odievaniu, ktorý spôsob odievania prenikol v priebehu 20. stor. do všetkých oblastí na Slovensku. Dnes je mestský odev prevládajúcim typom oblečenia na Slovensku.

* * *

Záujem o ľudový odev dedinských vrstiev na Slovensku možno zhruba datovať od polovice minulého storočia — teda v období zásadných spoločenskoekonomických zmien (uvoľnenie feudálnych obmedzení, väčší styk dediny s mestom, vznikajúci priemysel), ktoré v podstate určovali a podmieňovali mnohé zmeny v ľudovej kultúre — teda i v odevu. Záujem vtedy začínajúcej slovenskej národopisnej vedy obracia sa pochopiteľne na ľudový odev dedinských vrstiev — „kroj“ — ktorý práve na Slovensku tvoril jednu z veľmi markantných špecifik ľudovej kultúry. Bol to jeden z javov hmotnej kultúry, ktorému sa popri folklóre venovala najväčšia pozornosť. Množstvo variantov ľudového odevu, ich vysoká výtvarná hodnota (výšivky, tkaniny) si samy vynútili pozornosť prvých národopisných pracovníkov, zväčša amatérov. Súčasne však s prvými pozorovaniami a popismi tradičného ľudového odevu nachádzame už aj prvé zmienky o tom, že tradičný ľudový odev na mnohých miestach na Slovensku zaniká. Fakt, že tradičný ľudový odev sa čoraz častejšie zamieňal za mestský (alebo za polokroj), bol témou, ku ktorej sa vracali neustále mnohí pisatelia, či už národopisci alebo slovenskí národovci. Všetkým šlo najmä o to, aby sa hodnoty a špecifiky slo-

venskej ľudovej kultúry zachovali pre budúcnosť v tejto forme, a to i umele a nasilu. Téma zachovania „krojov“ bola stále aktuálna, autori sa k nej vracali na stránkach odborných časopisov i v dennej tlači v priebehu skoro osemdesiatich rokov.⁵ Ak sa teda s prvými kusými a neúplnými popismi tradičného ľudového odevu (chápaného ako odev roľníckych vrstiev, tvoriacich väčšinu slovenského národa) stretávame spolu s početnými článkami o jeho zachovanie, je to nepriamy doklad pre fakt, že už koncom 19. stor. ľudová kultúra a jedna z jej zložiek — odev — sa vyvíjala tak, že strácala mnohé vonkajšie špecifické formy určitého prostredia alebo vrstiev a stáva sa spoločnou pre väčšie celky. Miznú rozdiely medzi mestom a dedinou. Tento proces sa však nechápal ako súčasť celkového vývoja ľudovej kultúry — nielen odevu — ale prechod od tradičného k novému sa považoval za škodlivý a nežiadúci. Množstvo článkov, týkajúcich sa tejto témy, nezaoberá sa problémom vedecky. Snahou a prianím väčšiny autorov bolo petrifikovať ľudovú kultúru v určitom jej vývinovom štádiu. Dokumentačná hodnota týchto článkov je malá, sú však nepriamym dokladom o stave ľudovej kultúry, najmä odevu, v období konca 19. stor. Vývoj tradičného ľudového odevu nebol prechodom k mestskému odevu ukončený, ale zákonite pokračoval v iných formách. No pozornosť vtedajšej národopisnej vedy sa sústreďovala len na zachytenie a opísanie starého materiálu, hľadanie archaizmov a rekonštrukciu starých foriem. I keď zámer bol cieľavedomý (tak ako u folkloristov hľadanie a doloženie „pradávného národného ducha“), výsledok bol náhodne, nesystematicky a vcelku amatérsky zozbieraný materiál, čo sa týka oblastí i dokumentačnej hodnoty. Druhá časť vývojového procesu, respektíve jeho kontinuita sa negovala i s celým komplexom vedľajších otázok.

* * *

Obdobie po druhej svetovej vojne prinieslo nové zameranie etnografie i mnohé nové podnety, čo sa týka oblastí bádania. Popri mnohých iných aktuálnych problémoch sa medziiným obrátila pozornosť k meniacej sa skutočnosti na súčasnej dedine. Proces začínajúcej sa socializácie slovenskej dediny urýchlil vývoj i zánik skoro všetkých tradičných javov ľudovej kultúry, tak, ako ich chápala dovtedajšia národopisná veda. Výskumy práve tohto procesu sa stali heslom a požiadavkou novoponímanej etnografie. Etnografia mala v tomto období čiastočne tendencie preberať úlohy stagnujúcej sociológie, ktorej metódy výskumu však boli etnografom, vyškoleným etnograficky, prakticky neznáme. Mnohé

⁵ J. Bohúň, *Držme sa svojich krojov*. Národný hlásnik 1886, č. 1, 5; J. Tomík, *Móda a starý pospolitý ľudový kroj* (Slovo za jeho zachovanie). Tovaryšstvo I, 1893, 239; *Národné kroje*. Slovenský hospodár II, 1909, č. 14, 6; P. Socháň, *Slovenské kroje a výšivky*. Národné noviny 1900, č. 79 s. 2; Cibislavský, *Škrob*. Národné noviny 1902, č. 67, s. 2; B. Bratislavský, *Nezahadzujme svoj krásny národný kroj!* Slovenský ľud 1922, č. 16, 1; F. Kretz, *Dedinská móda na Slovensku*. Živena 1925, 48; A. Kolísek, *Krpce a kabanice*. Národné noviny 1925, č. 20, 2; *Na ochranu slovenského ľudového umenia*, Živena 1925, č. 2—3, 49; J. Gajdoš, *Dedina a móda*. Slovenský ľud 1930, 260, 262; F. B., *Miznúci svojráz Detvy*. Slovenská politika 1935, č. 6, 2; Š. Miššúth, *Slovenské ľudové kroje*. Slovák 1939, č. 100, 7; — imk, *Viac starostlivosti o naše národné kroje*. Národné noviny 1939, č. 91, 1; J. G., *Patria naše kroje do múzea?* Časopis MSS 1940, 52; E. Reichlová, *Pohľad na naše kroje*. Slovensko 1942, 134; Š. Poláková, *Nosenie krojov*. Slovák 1944, č. 30, 11;

vznikajúce i zanikajúce javy sa pripisovali výsledkom kolektívizácie dediny, hoci sa po určitom časovom odstupe ukázalo, že to bol zákonitý vývoj predovšetkým v rámci socializácie, zasahujúcej celý spôsob života ľudu nielen na dedine, a na neposlednom mieste i výsledok prirodzeného civilizačného procesu.

Ponímanie súčasnosti ako obdobia kvalitatívne nového, oddeleného od minulosti markantným medzníkom, malo zaiste i svoje klady. Etnografia sa zbavila jednostranného pohľadu na ľudovú kultúru ako na súhrn nemenných, nevyvíjajúcich sa, respektíve zanikajúcich javov a hodnôt. Hľadali sa tvorivo nové metódy pre výskum súčasného života a kultúry, i keď často sa ostávalo iba pri postulátoch. Málo sa zdôrazňovala spätosť nových, často ešte nevykryštalizovaných, prechodných foriem života so starými, po stáročia trvajúcimi. Tak ako sa v minulosti zdôrazňovalo tradičné na úkor rodiacich sa nových foriem, tak sa v pôvojnových rokoch presadzoval predovšetkým výskum súčasnosti. Viacročné skúsenosti metódy práce, výsledky výskumov a ich spracovanie však ukázali, že nielen v slovenských podmienkach, ale pri akomkoľvek výskume sledujúcom vývoj ľudovej kultúry je nemožné oddeľovať tieto dve fázy vývojového procesu a že i pri výskume súčasnosti treba vychádzať z tradičného materiálu, nadväzovať na tento materiál a pritom pozorne sledovať nové formy niekde už markantné, inde iba rodiace sa.⁶ Takáto metóda skúmania je na Slovensku odôvodnená tým viac, že sa mnohé témy v minulosti takmer vôbec neskúmali.

Vývoj ľudového odevu môžeme sledovať výskumami v teréne od druhej polovice 19. stor. Z tohto obdobia nájdeme v mnohých oblastiach ešte veľa tradičného odevného materiálu, ako aj informátorov, ktorí nám podajú spoľahlivé údaje, slúžiace na rekonštrukciu takého materiálu, ktorý sa už v teréne nezachoval. Koniec 19. stor. je však už obdobím, keď sa tradičný ľudový odev v niektorých oblastiach menil alebo zanikal. Celý vývojový proces ľudového odevu má dve etapy. Ekonomicky vyspelejšie oblasti, kde dôsledkom toho bol i styk mesta s dedinou väčší (napr. už spomenuté okolie Trnavy, údolie rieky Nitry, južný Gemer) zasiahla prvá vlna odkladania tradičného odevu už koncom minulého storočia a ukončila ho definitívne prvá svetová vojna. Oblasti geogra-

⁶ Záujem etnografie o tieto otázky podnietil rozsiahlu diskusiu v Sovietskom sväze. V časopise Sovietska etnografia boli uverejnené mnohé príspevky, ktoré riešili v rámci výskumu súčasnosti i teoretické a metodologické problémy výskumu ľudového odevu. P. J. Kušner (Knyšev), *O etnografickém studiu kolchozního rolnictva*. Český lid 1952, č. 5–6, 117; N. I. Vorobjev, *K otázce o etnografickém studiu kolchozního rolnictva*. Český lid 1952, č. 5–6, 120; M. N. Šmeleva, E. V. Seménova, *Lidové tradice ve vytváření současného oděvu*. Český lid 1952, č. 11–12, 265 (české preklady uvedených štúdií). Zaujímavá je z hľadiska výsledkov najmä práca: E. N. Studenekaja, *O sovremennoj narodnoj odežde*. Sovietskaja etnografija 1963, č. 2, 48, v ktorej autorka dochádza na základe materiálu z rozličných oblastí SSSR k mnohým zaujímavým záverom, týkajúcim sa prechodu od tradičného ľudového odevu k odevu súčasnému, mestskému. Proces ďalšieho vývoja odevu od tradičných foriem k novým je v mnohom obdobný alebo veľmi blízky slovenskému, ako sa javí z doterajších výskumov. Z našich prác sa s riešením týchto otázok stretávame v prácach: B. Filová, *K niektorým aktuálnym otázkam národopisnej vedy*. Slovenský národopis 1960, 177; K. Fojtík, *Na okraj etnografických prací o Brně a Brněnsku*. Brno v minulosti a dnes III, 1961, 257; L. Kunz, *Některé národopisné konsekvence společenských proměn na zemědělské vesnici*. Časopis Moravského muzea 1959, 99; K. Fojtík, O. Širovátka, *Rosicko-Oslavansko. Život a kultura lidu v kamenouhelném revíru*. ČSAV, Praha 1961.

ficky izolované, hospodársky zaostalejšie (severný Gemer, horný Liptov) prešli k novému spôsobu odievania v ďalšom období hospodárskych, politických a spoločenských zmien, t. j. v období druhej svetovej vojny a v rokoch po oslobodení. Obidve etapy nesú v sebe všetky známky doby, v ktorej sa proces zmien odohrával. Teda spolu s tradičnými formami možno sledovať až do súčasnosti i zložitý proces vývoja smerom k novým formám odevu. Materiál z doterajších výskumov a prieskumov ľudového odevu spomenutých oblastí na Slovensku môže byť podkladom pre osvetlenie niektorých problémov ako aj vodidlom pre výskum ďalších oblastí a tém.

V prvom prípade miesto tradičného odevu sa začal v týchto oblastiach nosiť dobový odev mestský, ktorý však v slovenských mestečkách bol už v tom čase niekoľko rokov pozadu za svetovou módou. I keď sa z provincionalnej módy malých mestečiek prebrali určité odevné formy aj s ich názvami, boli vtedy ešte prispôsobené dedinskému prostrediu nielen svojím strihom a materiálom (domáce plátno, modrotlač, kartún, glot), ale najmä svojím ponímaním a normami, ktoré sa tradovali z minulosti.⁷ Bol to v tom čase ešte silno vžitý konzervativizmus, vyplývajúci samozrejme aj z obmedzených stykov medzi mestom a dedinou a medzi jednotlivými oblasťami. Porovnajme napr. i dnes ešte trvajúci rozdiel medzi menšou dedinou a mestom, v období, keď existujú spoje, tlač, rozhlas, televízia, kiná. Ľudia na dedine, ktorí koncom 19. stor. prijali vtedajší dobový odev mesta (kde samozrejme podliehal módnym zmenám rýchlejšie), nielenže ho ponechali v jeho rustikalizovanej forme, ale zotrvali pri ňom často podnes. Kým muži prešli na bežný mestský (konfekčný) odev už v prvých desaťročiach 20. stor., ženy zotrvali pri tomto spôsobe oblečenia do súčasnosti, teda skoro 50 rokov.⁸ Variácie v strihu, ktoré boli v meste prejavom individuálneho vkusu nositeľa, tu zmizli a boli nahradené normami, ktoré predtým platili pre tradičný ľudový odev — prešli teda na typ oblečenia, nazývaný „polokroj“. Kúpny materiál, z ktorého sa šil polokroj, bol vďaka továrenskej výrobe lacnejší, zhotovenie odevu sa zjednodušilo. Od žien sa očakávala zručnosť už iba pri ušití, odpadla zdĺhavá výroba a výzdoba materiálov. Tieto zmeny v odievaní zasiahli veľké oblasti na Slovensku.

Ináč prebiehal vývoj od tradičného odevu k mestskému v tých oblastiach, kde ľudový odev žil a vyvíjal sa ešte v prvej polovici nášho storočia. Typickým príkladom toho sú oblasti severného Gemera a horného Liptova. Spomedzi dedinského kolektívu sa začali mestským odevom odlišovať tí jednotlivci, ktorí sa koncom 19. a začiatkom 20. stor. vysťahovali do cudziny za prácou a vrátili sa späť do rodnej obce. Okrem toho sa samozrejme odlišovali skoro bez výnimky

⁷ Zo ženského odevu to boli najmä rozličné odevné súčiastky, ktoré nahradili oplecko alebo rukávce a živôtik. V okolí Nitry začala sa miesto rukávcev nosiť *jupka*, *kacabajka*, *blúzka*, *nochtregel*, v Gemeri to bola *vizitka* a *kabát*. Šili sa z rozličných druhov kupovaného materiálu.

⁸ Vydaté ženy v okolí Nitry nosia i dnes všeobecne polokroj, ktorý nazývajú takisto ako tradičný odev — *sellácké šati*. Šije sa len z kupovaného materiálu a pozostáva z týchto súčiastok: spodná sukňa (*sponník*), sukňa (*sukna*), rozličné typy blúzok (*jupka*, *kacabajka*, *blúza*) a zástery (*fertucha*). Obuv sa nosí už iba kúpená. Podnes skoro bez výnimky ako najkonzervatívnejší prvok sa zachoval účes vydatých žien (*grgula*, *grdula*) a pokrytie hlavy (*čepec*).

obyvatelia prisťahovaní (remeselníci, obchodníci, Židia, Cigáni). I keď tento prechod k mestskému odievaniu šiel pomaly, bolo to prvé narušenie jednotlivosti v odeve dedinského obyvateľstva.⁹ Neskôr i muži pracujúci mimo dediny alebo oblasti nechceli sa odlišovať v novom prostredí odevom a prispôbovali sa zmeneným podmienkam. Prechod k mestskému spôsobu odievania často nebol trvalý, lebo pri návrate do pôvodného prostredia sa ľudia vracali k tradičnému odevu. V týchto oblastiach boli ešte začiatkom storočia názory a mienka celej dediny pevnou zábranou oproti všetkým novinkám — i v odeve. Najmä ženy boli v tomto procese konzervatívnejšie ako muži, čo možno odôvodniť tým, že oveľa menej chodili za prácou mimo dediny. Dodnes sa zachoval pôvodný dedinský odev u žien 35—40 ročných. Okrem ojedinelých spomenutých prípadov v období prvých tridsiatich rokov tohto storočia ľudový odev tu nosili všetky generácie bežne. Obohacoval sa o nové prvky — najmä vo výzdobe, ktorá dosiahla vysokú umeleckú úroveň a pritom sa neporušila vyváženosť ani účelovosť odevu. Už počas druhej svetovej vojny, v rokoch 1938—1945, však najmladšia generácia — deti a školopovinná mládež — opúšťa tradičný odev a začína nosiť odev mestský. Takto postupne po generáciách dožíva tradičný odev. Dnes v ňom chodí ešte stredná generácia (t. j. muži i ženy vo veku okolo 35—40 rokov). Existencia tradičného odevu spolu s mestským v jednom prostredí spôsobila, že vývoj tu šiel odlišne ako v oblastiach, kde sa vytvorila v minulosti prechodná forma polokroja. Mladá generácia zmenila spôsob odievania do dôsledkov — niet prechodných foriem, nepretrvávajú prvky tradičného odevu, ako sme uvádzali napr. v okolí Nitry.¹⁰ Mestská móda sa iba oneskoruje o 2—3 roky, najmä u žien. I to len pokiaľ si dávajú šiť šaty u miestnych krajčirok. Ináč sa kupuje konfekcia — najmä muži, ženy menej. Zákonitosti ľudového odevu však v určitom smere pretrvávajú i u mladých ľudí, ktorí sú obklopení väčšinou obyvateľstva oblečeného tradične. Ich vkus i názory ovplyvňujú ešte normy, ktoré vytvoril starý odev.¹¹ Prežitky nie sú vo vonkajších formách — sú preto pre

⁹ V horehronských obciach boli to najmä chlapi, ktorí začali nosiť popri tradičnom odevu mestské súčiastky. Ale i tu šiel prechod k mestským šatám pomaly. Napr. keď r. 1913 prišiel z Ameriky polomský gazda, predal Cigánovi košeľu, šaty, baganče i kravatu a nosil zase *habi*. V Heľpe vraj zase v tom čase Amerikáni čakali zvyčajne taký vlak, ktorý prišiel do dediny večer, aby ich nik nevidel v *panských šatoch*. A hneď ráno prišla Cigánka, ktorá šaty odniesla a chlap chodil opäť v tradičnom odevu — súkenných nohaviciach a širokej košeli. Avšak postupne prevládol názor že „v *haboch sa človek tak neuplatní*“, najmä taký, ktorý pracuje mimo dediny, v továrni a pod.

¹⁰ Na Horehroní ostávajú výnimkou niektoré príležitosti obradové, kde najmä u žien pretrvávajú tradičné prvky. Mladé dievča v Švermove chodí dnes už len v mestských šatách. Na svadbu si však chystá celý tradičný odev, ktorý si oblečie po sobáší, predovšetkým pre akt začepčenia, ktorý sa pokladá za dôležitý v celom obrade. I na svadobné veselie a krst si mnohé dievčatá obliekajú ešte tradičný odev. Bude zaujímavé zistiť, nakoľko tu prevláda konzervativizmus a nakoľko tu hrá úlohu iba spoločenská príležitosť, ktorej mimoriadnosť sa zdôrazňuje navonok tradičným odevom.

¹¹ V Závadke n/Hr. bolo zvykom, že si ženy na vianočné a veľkonočné sviatky vyšili nové oplecko, zásteru alebo čepiec. Dnes si dievčatá, ktoré už chodia po mestsky, dávajú na tieto príležitosti šiť šaty u miestnej krajčírky. Neuplatňuje sa tu však individuálny vkus, ani snaha po odlišnosti. Napr. na Vianoce r. 1962 dali si všetky dievky šiť šaty rovnakej, hnedej farby, ozdobené veľkým golierom z bielej čipky. K týmto sviatočným šatám patrila určitý druh topá-

povrchného pozorovateľa ťažko postihnuteľné. Spočívajú skôr v spôsobe myslenia, nazerania. Ich poznanie je možné teda iba porovnaním na základe výskumu tradičného odievania a odievania súčasného, čo je v týchto oblastiach uľahčené tým, že starší odevný materiál paralelne dožíva so staršími generáciami. O to ťažšie je výskum v oblastiach, kde tradičný materiál možno len rekonštruovať, či z ešte uchovaných predmetov alebo z rozprávania.

Ťažisko etnografickej práce a bádania sa prenáša do oblasti názorov a myslenia ľudí a v prípade vývoja odevu ťažko nájsť priame súvislosti s ekonomickými danosťami, ako je to napr. v oblasti zamestnania. Bolo by zaujímavé konfrontovať výsledky etnografických výskumov s výsledkami sociológov alebo psychológov v určitej téme. Z tradičnej ľudovej kultúry pretrváva v súčasných meniacich sa podmienkach iba určitý okruh problémov, ktoré nájsť a skúmať bude úlohou etnografie i v budúcnosti. Čo sa týka výskumu tradičného ľudového odievania, jednou z úloh etnografie je poukázať na jeho kladné princípy, na ktoré treba nadviazať v súčasnom odievaní. Pravda, nie v zmysle násilného udržiavania, ako to bolo v minulosti, v rokoch tzv. „svojrázizmu“ (začiatkom tohto storočia), ani v prenášaní jeho vonkajších, formálnych znakov na súčasný odev, čo bolo zase chybou nedávnej minulosti, v rokoch po druhej svetovej vojne). Vrcholná účelovosť najmä pracovného ľudového odevu, poznanie a využitie materiálov, zmysel pre mieru výzdoby, s ktorou súvisí aj údržba a hygiena odevu, považujeme za p o d s t a t n é znaky tradičného odevu.¹² V súčasnosti žijeme v období charakterizovanom podstatnými zmenami v celkovom spôsobe života — teda i v odievaní. Bude zaiste trvať niekoľko desaťročí, kým si ľudia na dedinách a aj v mestách vytvoria vlastné názory a vkusové normy pre nové odievanie, ktoré bude zodpovedať novému životnému štýlu tak, ako zodpovedal životnému štýlu dedinského človeka tradičný ľudový odev, vytvárajúci sa po stáročia neprerušovanou kontinuitou. Nadväzovaním na kladné, progresívne prvky v ľudovej kultúre možno sa vyhnúť disharmónii vo farbách, zle použitému materiálu, disproporciám vo výzdobe — a to nielen v odevu, ale v celom životnom prostredí. Skúmanie tejto problematiky je jednou z úloh súčasnej etnografie, ktorou prispeje k vytváraniu životného štýlu prislúchajúcemu dnešnej i budúcej generácii, a to tak mestskej, ako aj bývajúcej na dedinách.

nok na vysokom podpätku. Tieto normy boli vopred známe a všeobecne sa rešpektovali. V Švermove je zvykom, že dievča, ktoré chodí v mestských šatách, má značné množstvo šatiek na hlavu (najnovších vzorov i materiálov), z ktorých každá je presne určená na nejakú príležitosť, sviatok, zábavu. Hromadenie množstva súčiastok rovnakého strihu, ale rozličných farieb je tiež dožívaním istých zákonitostí tradičného odevu. Nie je napr. výnimkou, že dievča má aj päť svetrov rovnakého strihu aj vzoru, no rozličných farieb.

¹² V prostredí, kde sa tradičný odev ešte nosí (Horehronie, Liptov), sú názory ľudí na tradičný odev vcelku jednoznačné. Ľudia neprestávajú nosiť tradičný odev — najmä pracovný — pre jeho nefunkčnosť. Naopak, uznávajú jeho výhody, ako napr. trvácnosť materiálov, dvojdielnosť odevu, jeho ľahkú údržbu, ochranu, ktorú poskytoval proti poveternostným zmenám, najmä pri prácach v lese a pod. Pri udávaní dôvodov, prečo sa preobliekali, prevažne hrá úlohu odlišnosť v cudzom prostredí a zdĺhavá výroba materiálov.

B. Š o t k o v á, *Pracovní kroje na vesnici*. Věci a lidé 1954, č. 9—10, 434.

La Slovaquie est de ces pays, où l'on portait couramment le costume national au milieu du XIXe siècle, et sur tout son territoire. L'évolution économique et sociale différente des unités administratives et géographiques au cours de cent dernières années n'était pas sans influencer celle de la culture populaire et notamment celle du costume national populaire qui en est une des composantes. Dans certaines régions, on cessait de le porter soit vers la fin du XIXe, soit au début du XXe siècle, voire même après la Grande Guerre. C'est vrai pour la Slovaquie de l'ouest, de l'est et en partie pour certaines régions méridionales du pays. On y peut constater deux modes de transformations: 1. On a adopté ce qu'on peut appeler le demi-costume (formes rusticalisées, adaptées à la vie des villages, des costumes tels qu'on les portait dans les villes vers la fin du XIXe, avec des étoffes achetées ou fabriquées à la maison) dont les modèles figés se sont maintenus jusqu'à ce jour (environs de Nitra, environs de Trnava p. e.); 2. On a adopté le costume des villes tout court (Turiec, partie méridionale de Gemer et de Zemplín).

Cependant dans certaines régions (Slovaquie du nord et du centre notamment), l'évolution du costume national ne s'était point arrêtée, vers le milieu de notre siècle encore. Le passage caractérisant l'adoption progressive des costumes de ville par les paysans ne s'amorce que vers 1940, voire même après la guerre. Dans les vallées du Hron supérieur et dans le Liptov, les vieilles gens et la génération adulte (35 ans et plus), ont conservé aujourd'hui encore le costume traditionnel, tandis que la jeunesse avait maintenant d'emblée accepté le costume des villes. Et pourtant les vieux et les jeunes vivent ensemble, dans le même milieu.

Donc, étudier le costume national veut dire étudier les différentes phases de son évolution des les formes les plus traditionnelles jusqu'à l'adoption du costume des villes en cherchant d'établir quels éléments ont pu, soit accélérer, soit ralentir cette transformation. Par le passé, l'éthnographie donnait ses meilleures forces à l'étude des manifestations traditionnelles de la civilisation populaire, en y cherchant des archaïsmes et en essayant de reconstruire des formes anciennes, ce qui s'explique fort bien, d'ailleurs, par l'ambiance régnant vers la fin du XIXe siècle. Comme dans la civilisation populaire certains éléments dépérissaient et d'autres se transformaient continuellement, les ethnographes voulaient réagir en essayant de contrecarrer cette évolution, d'ailleurs fort logique, et en voulant maintenir artificiellement de bons vieux usages, dont le costume national. On ne s'intéressait guère à ce qui dépassait l'étude des richesses traditionnelles.

Des tendances nouvelles se sont fait jour après la deuxième guerre mondiale. Le processus normal de civilisation, ainsi que la socialisation de nos campagnes ont accéléré la disparition des éléments traditionnels, chers à l'éthnographie classique. On considérait l'époque nouvelle comme qualitativement absolument différente et nettement séparée de la précédente. On mettait maintenant moins en relief la continuité des éléments en formation avec des formes anciennes conservées pendant des longs siècles. Par contre, on mettait l'accent sur l'exploration de l'époque contemporaine en attribuant certaines manifestations nouvelles exclusivement à l'influence de la collectivisation. Mais les années des recherches et les résultats de l'exploration ont bien montré que non seulement chez nous, mais partout ailleurs, il est impossible de dissocier ces deux phases de l'évolution. Il faut toujours commencer par des matériaux traditionnels, en étudiant attentivement la naissance et la progression des formes nouvelles. Dans les régions étudiées on constate la diffusion continue des formes anciennes et nouvelles. On retrouve certaines habitudes mentales même chez les jeunes gens habillés déjà à la manière des villes: leurs goûts et opinions subissent encore l'influence des normes anciennes. On observe ces survivances moins dans les formes extérieures de l'habillement où l'observateur non averti ne les remarque guère. Elles éclatent plutôt dans la manière des penser et de sentir. On les remarque mieux en comparant le costume traditionnel et l'habillement nouveau, ce qui est, d'ailleurs, assez facile, puisque les deux formes d'habillement vivent parallèlement l'une à côté de l'autre. Cependant le centre des recherches ethnographiques s'est déplacé: on s'intéresse maintenant plus à la façon de penser et de sentir des gens. Mais un certain faisceau de problèmes traditionnels existe toujours, malgré les conditions changées des recherches. Ce sera notre tâche à l'avenir de les délimiter clairement et de les résoudre.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания XII, 1964, № 2
Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы д-р Боžена Филова и Вера Носáľова
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang XII, 1964, Nr. 2. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume XII, 1964, No 2.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné XII, 1964, No 2. Paraît quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS
Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník XII, 1964, číslo 2. Vychádza štyri razy do roka
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavná redaktorka dr. Božena Filová
Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová
Redakčná rada: doc. dr. Rudolf Bednárík, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Michal Markuš, doc. dr. Andrej Melicherčík, dr. Ján Mjartan, dr. Ján Podolák
Redaktorka časopisu Klára Vloššáková
Technický redaktor Ondrej Betko
Redakcia: Bratislava, Klemensova 27
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—
Výmer PIO 2385/49-III/2 — V-06*41167

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno aj objednať na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964